

נדפסו לאחרונה: ספרים אקדמיים חדשים בשפות האזור

במדור זה אנו מפרסמים סקירה תמציתית ועדכנית של ספרים אקדמיים בשפות האזור (ערבית, תורכית ופרסית), בתחום לימודי המזרח התיכון והאסלאם. מטרתנו כאן היא כפולה: ראשית, לחשוף בפני חוקרים וסטודנטים פרסומים מחקריים חדשים שנדפסו בשפות אלו; ושנית, לפתוח צוהר לקוראי העברית בכלל – גם אם אינם מומחים או חוקרים בתחום לימודי המזרח התיכון והאסלאם – לנושאים המעסיקים את השיח הציבורי והאקדמי במדינות האזור, ולהלכי הרוח והמגמות העכשוויות בחיי התרבות של אזורנו. אנו מזמינים חוקרים וסטודנטים להציע נושאים וספרים לסקירה במדור זה.

אוטוביוגרפיות, יומנים וספרי זכרונות פלסטיניים

אוטוביוגרפיות, יומנים וספרי זכרונות הם סוגות המשלבות עובדות היסטוריות על אירועים ואנשים ממשיים עם חירות ההמצאה של הכותב, התרשמיות סובייקטיביות וביטויים רגשיים-לידיים. אלה סוגות ספרותיות השייכות למה שניתן לכנות 'ספרות גבולית': ספרות שאינה מבדה (fiction) מוחלט, אך גם אינה מחויבת לחלוטין לעובדות היסטוריות (ברינקר 1999: 34-35). במונחים סטרוקטורליסטיים, זו ספרות שיש בה מתח בין שתי פונקציות דומיננטיות: הפונקציה האסתטית (או הפואטית), המבקשת למשוך את תשומת לבו של הקורא אל הטקסט, והפונקציה האינפורמטיבית (או הרפרנציאלית), המבקשת למשוך את תשומת הלב אל ההקשר – אל מה שמדברים עליו (יעקובסון 1970: 274-285; מאטייקה 1977: 6; בן שחר 1990: 39-43).

ביצירות הנסקרות כאן יש עניין רב לא רק לחוקרי ספרות אלא גם להיסטוריונים, בעיקר אלה העוסקים בשאלות של תרבות ופונים בשנים האחרונות לחקור מקורות ספרותיים. היסטוריונים נוקטים גישות מתודולוגיות שונות, בהתאם לשימוש שהם מבקשים לעשות במקורות ספרותיים. יש היסטוריונים המשתמשים ביצירות ספרות ככלי נוסף לאישוש טענותיהם, לצד תעודות היסטוריות אחרות, קונבנציונליות יותר. הם מבקשים לאתר בספרות עובדות או סיפורים שיש להם סימוכין במציאות, ועומדים על בעיות כגון הבחנה בין דימיון למציאות, סילוף העובדות המגיעות בתיווך הזיכרון הסובייקטיבי וקביעת התיקוף המדויק של שינוי היסטורי המתואר בספרות (ראו למשל: Allen 1983; Stewart 1994).

חוקרים אחרים מתעניינים בספרות לא רק כשיקוף של המציאות, אלא גם כנדבך עיקרי בהבנייתה, כדרך שבני אדם מעצבים בה את עולמם ונותנים משמעות לאירועים בחייהם (מאלי 1999: 18-20, מדגים זאת בעיקר מתוך מחקרים של 'ההיסטוריה התרבותית החדשה'). היסטוריונים אלה מבקשים לאתר בספרות סמלים, ערכים ומוסכמות של חברה מסוימת. היסטוריונים פוסט קולוניאליים מבקשים לברר באמצעות הספרות כיצד מְבִנֶה השיח ההגמוני בתקופה מסוימת את הזיכרון, על פי מה שהסופרים מוצאים לנכון להזכיר ומה שהם מבקשים להשכיח (Chakrabarty 2000: 35-36; Pandey 2001: 58-66). חוקרים אלה מתעניינים פחות בשאלה 'האם זה קרה באמת', ויותר בשאלה 'למה זה מסופר דווקא כך'. כך או כך, הפניית המבט למקורות ספרותיים ולימוד טכניקות חדשות של קריאה מפרה מאוד את המחקר ההיסטורי ומציעה תשובות חדשות לשאלות של היסטוריונים (Hunt 1994).

בשנים האחרונות ניכר עניין גובר בפרסומים בסוגות הנזכרות מצד כותבים, קוראים ומוציאים לאור פלסטינים.¹ אין מדובר בהצטברות מקרית של כמה ספרים, אלא בתופעה סוציולוגית שאפשר להסבירה בכמה סיבות: (א) נוסטלגיה לעולם שנחרב עם הנפבה; (ב) שאיפה לשחזר את המורשת הפלסטינית (ההיסטורית, הלאומית, התרבותית) במסגרת תהליכים של יצירת נרטיב לאומי ובינוי תודעת אומה, תהליכים שלאחרונה נראה כי הבשילו ונחלו הצלחה; (ג) העניין הגובר באדם הפרטי, באינדבידואל, בנקודת המבט הסובייקטיבית ובחוויות האישיות, ובעקבות זאת התפתחות ביטחון עצמי אצל מחברים שהניע אותם לכתוב את סיפוריהם ולפרסמם, מתוך מחשבה שיעוררו עניין בציבור הרחב ולא רק בקרב המשפחה או חוג מכרים מצומצם. כמובן שתופעה זו אינה אופיינית רק לחברה הפלסטינית,² אך ייתכן שהיא רווחת כיום יותר בחברה זו בגלל התבססות התודעה הלאומית שהזכרתי לעיל, ולפיכך צורך דוחק פחות בגיוס האינדבידואל לעניין הלאומי הכללי.

ברשימה זו נסקרים רק פרסומים חדשים שראו אור למן שנת 2003, אך המתעניינים בתחום ימצאו ספרות עשירה גם בשנים קודמות (למשל האוטוביוגרפיות של ג'בְּרָא אַבְּרָאֵהִים ג'ברא,³ פְּרָא טוֹקָאן, יוֹסֶף הֵיפֶל, מְחַמֵּד עֻזַּת דְּרֻוּוּה וְעוֹד).⁴

1 ואֶסְף גְּוֵהֶרְיָה, אֶל־קֶדֶס אֶל־עֵת־מֵאֵנִיָּה פִי אֶל־מִדְּבָרָת אֶל־גְּוֵהֶרְיָה (ירושלים העוסמאנית בזכרונותיו של אל־ג'והריה), ירושלים: מְאַסְסֵת אֶל־דְּרָאסָאֵת אֶל־מְקַדְסֵהָ, 2003, 273 עמ'.

ואֶסְף אֶל־ג'והריה (1897-1973), בן למשפחה נוצרית-אורתודוקסית ירושלמית ממעמד הביניים, נודע כמוזיקאי, בעיקר נגן עוֹד וזמר. זכרונותיו מספרים בעיקר על חיי היומיום של בני מעמדות הביניים בירושלים של ראשית המאה עשרים. אירועים פוליטיים 'גדולים' ודמויותיהם של מנהיגים ושליטים שהכיר נמצאים ברקע כתיבתו ואילו בקדמת הבמה

- 1 לגבי הגורם האחרון, ראו למשל את הפרסומים שהוצאת שְׁמֵל מתהדרת בהם במסגרת פרויקט של היסטוריה אורלית: www.shaml.org. ספרו של פִּיֶּל חוֹרָאֵנִי הַנְּסַקֵּר בְּהַמְשָׁךְ יָצָא בְּמִסְגֵּרֵת סִדְרָה זו.
- 2 במאמר הסוקר את ההיסטוריה של כתיבה אוטוביוגרפית ושל הביקורת על סוגה זו קובע ג'יימס אולני, כי במחצית השנייה של המאה העשרים ניכר מעבר מהתמקדות בסיפור החיים (*bios*) להתמקדות בעצמי (*autos*) – בתהליך הגילוי, היצירה והחיקוי של ה'אני' הנעשה תוך כדי כתיבת האוטוביוגרפיה (Olney 1980: 19-21).
- 3 הספר תורגם לאחרונה לעברית בשם בור המים הראשון, וכולל אחרית דבר מאת עאדל מְנָאע הממקמת את יצירתו של ג'ברא בשדה של כתיבה אוטוביוגרפית בערבית (מנאע 2003: 191-200).
- 4 אני מודה לפרופ' עמי איילון, לדי"ר רונן וידל ולחוסין אלע'ול על עזרתם באיתור הפרסומים הנסקרים כאן ועל המידע שניאותו לחלוק עמי.

נמצאים תיאורי הבית, השכונה, בית הספר, אפשרויות הפרנסה, סוגי הקשרים עם משפחות האֵינְאָן ועם פלאחים, חגיגות עממיות וטקסים דתיים. באופן טבעי מקדיש המחבר מקום ניכר למקומה של המוזיקה בחיי האנשים: הוא מספר על מוזיקאים, בוני כלים, זמרים, זמרות ורקדניות, על תפלות שערכו עשירי העיר וקצינים עוסמאניים בבתיהם (או בבתי מאהבותיהם) ועל הופעות של מוזיקאים בבתי קפה. עניין רב יש בתיאור כניסתה של טכנולוגיה מודרנית והשפעתה על חיי האנשים: חיבור הבתים לחשמל, הופעת המכונת הראשונה בעיר, פטיפון ותקליטים שהיו בבית אביו, חובב המוזיקה, ובבית משפחות ספורות נוספות. יחסי העדות השונות בעיר המעורבת מצטיירים מן הזכרונות כיחסי קרבה ושיתוף פעולה ולא כיחסי עוינות: אל־ג'והריה מתאר כיצד השתתף עם אחיו בחגיגות הפורים, כיצד בילו מוסלמים, נוצרים ויהודים יחד את לילות המלאן וכיצד השתתפו בני שלוש הדתות בטקסי עלייה לרגל לקברי קדושים באזור ירושלים, בחתונות ובלוויות.

כתב היד של זכרונותיו כולל שלושה כרכים כתובים ושבעה כרכים של אלבומי תמונות מוערים. כל אלה הופקדו במֶאֶסְסֶת אל־דְרֶאסֶאת אל־פלסטיניה בביירות. העורכים, סלים תמארי ועסאם נסאר הוציאו לאור את כתב היד בליווי הערות ומאמרים מקדימים. אלבומי התמונות לא פורסמו במלואם, אך הספר מלווה בתמונות רבות מבוארות ובמפות. אין מדובר באיורים שנועדו 'לשבור' את הטקסט למען קוראים צעירים או קצרי רוח. רבות מן התמונות עצמן הן טקסט והן מוסרות מידע בנוסף לזה הכתוב. לספר מצורף גם תקליטור עם קטעי מוזיקה של אל־ג'והריה, שהוקלטו לפני שנים ונשמרו במקום מחבוא בדירתה הישנה של המשפחה, בעיר המערבית.

2 ח'ליל אל־סכאכני, יומניאת ח'ליל אל־סכאכני: יומניאת, רסאל ותאמלאת (יומני ח'ליל אל־סכאכני: יומנים, מכתבים והגיגים), עורך: אַכְרֶם מסלם, רמאללה: מְרְכֶז ח'ליל אל־סכאכני אל־תֶּאֱפִי, מֶאֶסְסֶת אל־דְרֶאסֶאת אל־מְקֶדֶסִיָה, 2003-2004, כרך 1: 358 עמ', כרך 2: 408 עמ'.

ח'ליל אל־סכאכני (1878-1953), איש הרוח יליד ירושלים, היה דמות רבת־פעלים: אינטלקטואל, מורה ומחנך שדגל בהומאניזם, סופר, עיתונאי ופעיל לאומי. הוא הרבה לכתוב, ומלבד ספריו נשמרו גם יומניו האישיים, מכתבים מלאי רגש שכתב לבני משפחתו (בעיקר לאישתו האהובה סְלֶטָאנָה ולבנו סְרִי) ורשימות שכתב לעיתונים שונים. זוהי דמות היסטורית שנחקרה ואוזכרה לרוב – גם בזכות פעילותו הענפה וגם משום התייעוד העשיר של חייו ונכונותו להיחשף בכתביבתו. קטעים מיומנו של ח'ליל אל־סכאכני פורסמו בערבית בשנת 1956 בעריכת בתו הָאֵלָה, תחת השם פְּרָא אַנָא יָא דְנִיא (י'זה אני רבותי). חלקים מן היומן אף תורגמו לעברית (אל־סכאכני 1990).

הכתבים האישיים הם בעלי ערך רב לחוקרי היסטוריה חברתית ותרבותית המתעניינים בחיי משפחה, ביחסים חברתיים בין בני עדות ומעמדות שונים ובערכים ובאמונות בחברה הפלסטינית במחצית הראשונה של המאה העשרים.

הארכיון הפרטי של אל-סכאכני, שנשמר ומיון, הופך כעת זמין עוד יותר לחוקרים באמצעות הפרסום המקיף של כתביו שעתידים לצאת בסך הכול בשבעה כרכים. שני כרכים ראו אור עד כה במהדורה מוקפדת, מוערת ומלווה בתצלומים. גם כאן, כמו בספר זכרונותיו של אל-ג'והריה, יותר משהתמונות מאיירות את הטקסט, הן מוסיפות מידע על המחבר ועל תקופת חייו. חלק מן התמונות נמסרו מאוסף פרטי של המשפחה, המשתפת פעולה עם פרויקט זה (בהן תצלומים מימי ילדותו של המחבר ותצלומים של בני משפחתו) וחלקן תמונות ידועות, יותר או פחות, של מנהיגי התקופה, אישים ידועי שם שביקרו בירושלים ונזכרים בטקסט ומעט תמונות נוף של העיר.

רשימותיו של המחבר מוינו על פי הסדר הכרונולוגי של כתיבתן. לכרך הראשון, הכולל את השנים 1907-1912, הוקדמו מאמרים מאת פִּיֶּסֶל דְּרָאג' (על תפיסתו הלאומית של אל-סכאכני), סלים תמארי (על תקופת שהותו בניו-יורק) והעורך אֶפְרָם מסלם. בסופו של הכרך מצורפת ביוגרפיה קצרה של אל-סכאכני הלקוחה מתוך אל-מְסֻעָה אל-פֶּלְסְטִינִי (האנציקלופדיה הפלסטינית). לכרך השני, הכולל את השנים 1914-1918, נוספה הקדמה מאת עאדל מנאע.

3 מאג'ד אל-ח'מרה, מֶאֲרֵךְ אַרְוֶשׁ (וּמְלֵאָת מִן חִיפָא), (השד מֶאֲרֵךְ אַרְוֶשׁ [סיפורים מחיפה]), חיפה: גִּמְעִיַת אֶל-תִּטְוִיר אֶל-אֶגְ'תִּמְאֵעִי, 2004, 80 עמ'.

מאג'ד אל-ח'מרה, דוקטור לכלכלה פוליטית וראש מחלקת החינוך הערבי בעיריית חיפה, הוא בן משפחתו של עֶבְד אֶל-רֶחְמַן אֶל-חֶאג', ראש עיריית חיפה בשנים 1920-1927. משפחת אל-ח'מרה הייתה אחת המשפחות הנכבדות ובעלות הנכסים בעיר. הספר מקבץ מסות, זכרונות, סיפורים משפחתיים ומעשיות מקומיות שפורסמו, החל מאמצע שנות התשעים, בעיקר בעיתון אל-אתֶחֶאד ובכתב העת הספרותי מֶשֶׁאֲרֶף.

מטרתו המוצהרת של ספר זה היא להזכיר: להעלות על הכתב ולהציל מן השכחה דמויות, רחובות, כיכרות, בניינים ושכונות שהיו קיימים בחיפה עד מלחמת 1948 ושינו פניהם ללא הכר או נעלמו אחריה. אל-ח'מרה מבקש לפרוס בפני הקורא את חיי התרבות בעיר לפני הַנְּקֵבָה – האסון של ערביי פלסטין. לגבי רוב עצום של ערביי חיפה אכן מדובר באסון: בעיר שמנתה כשבעים אלף אזרחים ערבים נותרו בין שלושה לארבעה אלפים בלבד (מוריס 2000: 34-36). פרקי הספר מעלים דמויות חיפאיות, בעיקר מן התקופה שקדמה למלחמה: רשיד אל-חֶאג' אַבְרָאָהִים – פעיל פוליטי לאומי ומתומכיו הידועים של אל-קסאם; הדוקטור עֶתְמָאן חֶסֶן אֶל-סֶרְיֵר – אחד הרופאים הראשונים

בעיר וחבר מועצת העיריה; פאטמה (המכונה אל-זערה) – בעלת בית זונות ידוע בעיר; השד החיפאי מארץ ארוש, שהעניק לספר את שמו (השד מתגורר בבתיים נטושים ולמרות שקומתו נמוכה – פגיעתו רעה). המחבר מדריך את הקורא ברחובות העיר בטרם הוחלפו שמותיהם לשמות עבריים, בבתי מידות שנהרסו או שחלפה תהילתם, בין חנויות ודוכנים שנעלמו ומאפיין את הלהג הערבי של החיפאים. בכמה פרקים הוא גם מתכתב עם סבו המת על גורלה של העיר החיה ואנשיה, הזוכרים והשוכחים, ועל גורל המתים, היהודים והערבים. לדברי המחבר הוא אינו מבקש 'לבכות על השרידים' (עמ' 39), אלא להראות כי לעיר התוססת והחיונית היו חיי תרבות טרם הקמת מדינת ישראל ובכך להפריך את הטענה כי הציונות הביאה 'עם בלא ארץ לארץ בלא עם' (עמ' 14).

4 פְּחִירֵי גֵ'דָאִי, יֶאֱפֵא עָרוֹס אֶל-בְּחָר (יפו כלת הים), ירושלים: מְטַבְּעַת אֶל-אֲבָאָא אֶל-פְּרָנְסִיִּי, חש"ד [2004], 83 עמ'.

פְּחִירֵי גֵ'דָאִי, רוקח יליד 1926, מתאר את עיר הולדתו יפו עד 1948. סקירה קצרה מתארת את תולדות העיר מימי הפניקים, אך רובו של הספר מתמקד בנוף העירוני מתחילת המאה העשרים. גֵ'דָאִי מתאר בניינים כגון מסגדים וכנסיות, את הנמל, בתיים של שועי העיר וכדומה. חלק ניכר מבניינים אלה נהרסו או שינו את ייעודם, והקורא בספר יוכל ללמוד ממנו היכן היו קיימים ואילו תפקידים מילאו. המחבר מתייחס בקצרה גם לאווירה של לילות הרמדאן, חג המולד וראש השנה האזרחית. הוא מספר על המסחר שהתנהל בעיר, בעיקר ייצוא תפוזים ופירות אחרים דרך הנמל וכן ייצור סבון משמן זית וסחר באריגים. עוד הוא מביא רשימות של בתי ספר, בנקים, מועדונים, בתי חולים וקונסוליות שפעלו בעיר עד 1948, מיעוטם ממשיכים לפעול עד היום. תצלומים מאלפים של העיר במחצית הראשונה של המאה מלמדים כיצד התנהלו חיי היום-יום: כיצד הועמסו ארגזי תפוזים על אניות, מה לבשו האנשים, איך ישבו בבתי קפה, כיצד נראו חנויות שונות. בניגוד לספרים האחרים שזוכרו כאן, כמעט אין בספר תצלומי דיוקן אלא בעיקר תמונות של נוף עירוני שדמויות אנושיות שונות משתלכות בו באופן טבעי ואינן מבוזרות בתוכו.

הכתיבה של גֵ'דָאִי נוסטלגית ורגשנית. ספרו ערוך באופן אקלקטי, לעתים אף רשלני. כדי להגיע לגוף הספר על הקורא לצלוח הקדמה בת שישה עמודים, הקוראת להתחדשות הלאומיות הערבית, סופדת לג'מאל עבד אל-נאסר ופורשת בפני הקורא הערבי את מזימתן של ארצות הברית ושל 'המדיניות הישראלית' להשתלט על כל מדינות המזרח התיכון. בסקירה היסטורית מאשים המחבר את התרבות המערבית ביצירת הגזענות, החומרנות, האימפריאליזם וסחר העבדים (עמ' 7).

5 חסין ג'מיל אל-ברר'ותי, סאפון בין אל-לוו (אהיה בין השקדיות), ביירות: אל-מאססה אל-ערבייה לל-דראסאת ואל-נשר, 2004, 139 עמ'.

הסופר חסין אל-ברר'ותי (1954-2002) פרסם רומנים, קבצי סיפורים קצרים, שירים, מחזות, עסק בביקורת הספרות ואף שיתף פעולה עם קולנוענים כתסריטאי ויועץ. כמו כן ערך את כתבי העת הספרותיים אל-שער'אא ואור'ארית. הספר פותח בשיבתו של המחבר מן הגלות לבית הולדתו ברמאללה, למעשה כדי למות שם לאחר שחלה בסרטן. הוא משלב סגנונות שונים: מעשיות עממיות, בתי שיר, זכרונות ילדות וסיפורים ששמע על ילדותם של הוריו, לצד תיאורים פיוטיים של ההווה: מציאות חייו של אדם חולה המרגיש כי הוא עומד לסיים את חייו ומבקש לסכמם. החזרה לעיר הולדתו לאחר שנים רבות של היעדרות מאפשרת לאל-ברר'ותי לראות באופן חד את השינויים שהתחוללו במהלך הזמן: הוא תוהה על אופיים של המתנחלים שהחרידו את הנוף המוכר, ומודע להתבגרותו שלו ולמעמדו כחולה סופני 'רגיל' בבית החולים, שבו הדמויות ההרואיות הן של צעירים פצועים המובהלים לחדר המיון כדי שירפאו אותם.

תמה מרכזית בספר היא הקשרים והיחסים בין בני משפחה, את חלקם מתאר המחבר על-פי סיפורים ששמע מקרוביו על ההיסטוריה של המשפחה. דוגמה מרתקת היא הביוגרפיה של אמו, שהתייתמה בגיל צעיר והתפרנסה משירה וריקודים בחגיגות של כפרי האזור. היא חיה אצל דודה, שודד דרכים ונגן ק'באב, מעורר יראה ובה בעת נערץ, שלקח אותה תחת חסותו עד שמת מהכשת נחש. לאחר מותו עברה לחסותם של קרובים אחרים עד שנישאה לאביו של המחבר. ברור כי בכתיבתו של אל-ברר'ותי יש יסודות פנטסטיים ועובדות מסוימות שאינן ניתנות לאימות. מנגד הוא דן בשאלות הנוגעות לרגשות ולערכים כגון סמכות פטריארכלית, חסות, אינטימיות, אמן, אהבת הורים לילדיהם – שאלות המעסיקות היסטוריונים כיום. אציין כי יש בספר זה גם קטעים קשים של התעללות בבעלי חיים.

זהו ספרו האוטוביוגרפי השני של אל-ברר'ותי. קדם לו הספר אל-ד'נא אל-אזרק (האור הכחול), שפורסם בשנת 2001, זכה לביקורות נלהבות ואף תורגם לצרפתית.

6 פִּיטֶל חוּרַאנִי, אל-חִנִּין: חֶפְאִית עֲנֻדָה (הגעגועים: סיפור של שיבה), רמאללה: שֶמֶל – מֶרְכֵז אל-לֶאג'אִין ואל-שֶתֶאֱת אל-פֶלֶסְטִינִי, מֶאֱסֶסֶת אל-דֶרְאֶסֶאֱת אל-מֶקְדֶסִיָה, 2004, 120 עמ'.

פִּיטֶל חוּרַאנִי הוא סופר שהיה חבר אש"ף, פעיל שלום (מן הראשונים שנפגשו עם פעילי שלום ישראלים עוד בשנות השבעים), מן המתנגדים הידועים להסכם אוסלו ומבקר חריף של שחיתות בהנהגת הרשות הפלסטינית. משפחתו של חוראני מן הכפר מֶסְמִית

אל-חוראני (או אל-מסמיה אל-סַר'ירה) שנכבש במלחמת 1948 ותושביו נמלטו לעזה. חוראני היה אז בן עשר. ב-1949 עזב גם את עזה ובעיר נשאר כמה מבני משפחתו, בהם אמו ואחיו למחצה. הוא נדד בין ערי המזרח התיכון ואירופה ובשנים האחרונות התגורר בוינה. לאחר הסכם אוסלו ייחל חוראני לאישור לשוב לשטחי הרשות הפלסטינית, אך זה התעכב למרות שרבים אחרים מפעילי אש"ף הוותיקים הורשו לחזור, ובנוסף הפסיק ערפאת את תשלום משכורתו למשך יותר משנתיים. בסופו של דבר הבין חוראני כי מניעת חזרתו לעזה והפסקת משכורתו הן סנקציות שהפעיל נגדו ערפאת בתגובה לביקורתו על הסכם אוסלו. בזכות השתדלות של ידידים הצליח חוראני להשיג אישור לביקור בן חודש ברשות הפלסטינית, באוקטובר-נובמבר של שנת 1995. חמשת פרקי הספר מתמקדים בביקור הזה ומפרטים אפיזודות ספורות הקשורות בו.

בפרק הראשון מתאר חוראני את הקשיים שנתקל בהם עקב ביקורתו על הסכם אוסלו, עד להשגת אישור הביקור המיוחל בעזה. הפרקים השני והשלישי מתארים את תהליך המעבר המשפיל והמדכא מירדן לעזה דרך גשר אלנבי ומחסום ארז. הפרק הרביעי מתאר את קבלת הפנים בעיר עזה ואת פגישתו עם ערפאת. הפרק החמישי מספר על מות אמו חודשים ספורים לאחר שעזב את עזה, ועל מאמציו לחזור לעיר בעת גסיסתה ואחר כך להלווייתה. ישראל עיכבה את האישורים הנדרשים למעבר וחוראני הגיע לעזה, אך איחר את המועד.

הספר אל-חנין מעורר עניין בראש ובראשונה משום שמדובר ביצירת ספרות מעולה. אין זה מניפסט פוליטי, למרות שהמחבר נוקט בספר עמדה פוליטית גלויה בעניינים שונים. חוראני מביא את הסיפור ההיסטורי-פוליטי המשותף לפלסטינים רבים, אך הוא משתמש בו רק כרקע לחוויותיו האישיות, המתוארות בשפה ייחודית ובאמצעים ספרותיים מקוריים (דוגמה אחת לכך היא החזרות על המילה 'יאללה' בשיבושיה העבריים כדי להדגיש את יחסם של החיילים הישראלים לפלסטינים).

חוקרי החברה הפלסטינית עשויים למצוא עניין נוסף בספר משום שהוא דן בשאלות של זהות תרבותית, יחסים חברתיים ותרבות פוליטית מנקודת מבט פרטית וסובייקטיבית של אדם השייך לאלטיה הפוליטית אך הוא גם חריג בה (דבר הבא לידי ביטוי הן בתחושת הזרות שלו עצמו והן בדחיקתו החוצה ממוקדי ההשפעה). חוראני מדריך את קוראיו בנבכי הפוליטיקה הפלסטינית כשהוא מספר על פגישתו עם ערפאת בעת הביקור בעזה. בתיאור פגישה זו יש משחק מרתק בין הגלוי לסמוי, בין הערכה כנה וגינוני כבוד פומביים להסתייגות כמוסה, בין מה שמקובל להביע באופן ישיר ומה שניתן להבין בין השורות. הצצה ליחסים בין-חמולתיים ולמשמעויות של השתייכות לחמולה מתאפשרת כשחוראני מספר על התלבטותו היכן לשהות ולקבל את מבקרו בעת ביקורו בעזה: האם להתגורר בבית אחיו למחצה, שם חיה גם אמו, או בבית קרוביו בני חמולת חוראני, המסרבים להגיע לבית האח ודורשים כי ישהה במחיצתם.

ביבליוגרפיה

- בן שחר, רינה, 1990. סגנון הסיפורת: הלשון, הסגנון ולשון הספרות, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, יחידות 9-10.
- ברינגר, מנחם, 1999. 'ספרות והיסטוריה: הערות קטנות לנושא גדול', בתוך: רעיה כהן ויוסי מאלי (עורכים), ספרות והיסטוריה, ירושלים: מרכז זלמן שזר, עמ' 33-43.
- יעקובסון, רומאן, 1970. 'בלשנות ופואטיקה', הספרות 2: 274-285.
- מאלי, יוסי, 1999. 'הפואטיקה והפוליטיקה של ההיסטוריוגרפיה החדשה - מבוא', בתוך: רעיה כהן ויוסי מאלי (עורכים), ספרות והיסטוריה, ירושלים: מרכז זלמן שזר, עמ' 9-32.
- מוריס, בני, 2000. תיקון טעות, יהודים וערכים בארץ-ישראל 1936-1956, תל אביב: עם עובד.
- מנאע, עאדל, 2003. 'בור-המים הראשון של ג'ברא וספרות האוטוביוגרפיה בשפה הערבית', בתוך: ג'ברא אברהים ג'ברא, בור-המים הראשון, תל אביב: אנדלוס, עמ' 191-200.
- מטאייקה, לאדיסלב, 1977. 'הסמיוטיקה של אסכולת פראג', הספרות 25: 1-12.
- אל-ספאכני, ח'ליל, 1990. 'כזה אני, רבותי?!' מיומנו של ח'ליל אל-ספאכני, גדעון שילה (תרגום ועריכה), ירושלים: כתר.
- Allen, James Smith, 1983. 'History and the Novel', *History and Theory* 22: 233-252.
- Chakrabarty, Dipesh, 2000. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Hunt, Lynn, 1994. 'The Objects of History: A Reply to Philip Stewart', *Journal of Modern History* 66 (September): 539-546.
- Olney, James, 1980. 'Autobiography and the Cultural Moment: A Thematic, Historical, and Bibliographical Introduction' in: James Olney (ed.), *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*, Princeton: Princeton University Press, 3-27.
- Pandey, Gyanendra, 2001. *Remembering Partition: Violence, Nationalism and History in India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stewart, Philip, 1994. 'This is Not a Book Review: On Historical Uses of Literature', *Journal of Modern History* 66 (September): 521-538.